

آثار حقوقی فضای مجازی

دکتر عضو هیئت علمی
عضو هیئت علمی، فرهنگ، هنر و ارتباطات

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
دانشگاه امام خمینی (ره)

۱۳۹۵

سرشناسه	: فصیح رامندی، منصوره ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	: آثار حقوقی فضای مجازی / منصوره فصیح رامندی
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ صفحه
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۰۰۳-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: فضای مجازی -- جنبه‌های حقوقی Cyberspace -- Legal aspects
موضوع	: فضای مجازی -- جنبه‌های اخلاقی Cyberspace -- Moral aspects
موضوع	: حریم شخصی -- جنبه‌های اخلاقی Privacy -- Moral and ethical aspects
موضوع	: هرزه‌نگاری اینترنتی Internet pornography
موضوع	: اینترنت -- قوانین و مقررات Internet -- Law and legislation
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ عم ۴۶ / HM۸۵۱
رده‌بندی دیوئی	: ۳۰۲/۴۸۳۳
شماره شناسایی	: ۳۴۶۹۴۷۱

آثار حقوقی فضای مجازی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

نویسنده: منصوره فصیح رامندی

ویراستار: سمانه طهماسبی‌پور

صفحه‌آرایی: سمانه طهماسبی‌پور

طراح جلد: رحیم عمومی

نوبت چاپ: اول - دی ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۲۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰/۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۰۰۳-۴

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است. در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

سندوق پستی: ۶۲۷۴-۱۴۱۵۵ تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳ دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶ Email: nashr@ricac.ac.ir

اثر حاضر، نتیجه پژوهشی است که با نظارت دکتر محمد حسین ساعی در پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات انجام شده است.

فهرست مطالب

مقدمه / ۱۳

مبانی نظری (ششم، هفتم و ویژگی‌های فضای مجازی) / ۱۹

ساختار مفهومی امنیت فضای مجازی / ۲۰

مفهوم فضای مجازی (سایبر) / ۲۰

مصادیق فضای مجازی / ۲۰

پست الکترونیکی / ۲۱

وب / ۲۶

وبلاگ‌ها / ۲۷

شبکه‌های اجتماعی / ۲۹

شبکه‌های اجتماعی مختص تلفن همراه / ۳۰

شبکه‌های اجتماعی مختص رایانه / ۳۲

سیر تاریخی و ویژگی‌های فضای مجازی / ۳۳

حدود حاکمیت اخلاق بر فضای مجازی / ۳۲

نتیجه‌گیری / ۵۰

تضمینات حقوقی حریم خصوصی کاربران فضای مجازی / ۵۵

ساختار نظری حریم خصوصی / ۵۶

مفهوم حریم خصوصی / ۵۷

پیشینه تاریخی حریم خصوصی / ۵۹

معیارهای شناسایی حریم خصوصی / ۶۱

عمومی یا خصوصی بودن مکان نقض حریم خصوصی / ۶۱

عادی یا حساس بودن موضوع حریم خصوصی / ۶۲

سازده احتمالی از اطلاعات حاصل از نقض حریم خصوصی / ۶۲

سبب و روش‌های نقض حریم خصوصی / ۶۳

موقعیت اجتماعی قربانیان نقض حریم خصوصی / ۶۳

رضایت یا عدم رضایت به نقض حریم خصوصی / ۶۶

وجود یا نبود رابطه بین معنی حریم خصوصی و نقض‌کننده آن / ۶۶

ساختار حقوقی حریم خصوصی در ایران / ۶۷

ماهیت حقوقی حریم خصوصی / ۶۷

اصول و مبانی لزوم حمایت از حریم خصوصی / ۷۵

قاعده تسلیط / ۷۷

اصالت‌الصحة / ۷۸

قاعده احترام به مال مؤمن / ۷۹

اصل احترام به حریم مؤمن / ۸۰

اصل پاسداشت کرامت انسانی / ۸۲

ارزش‌های اخلاقی / ۸۶

محدود کردن اختیارات دولت / ۸۸

حریم خصوصی راهکاری در مقابل ناهنجاری‌های عمومی / ۹۳

مبنای قانون‌گذاری حریم خصوصی در حقوق ایران و نظام بین‌الملل / ۹۵

حریم خصوصی در نظام حقوقی بین‌الملل / ۹۸

جلوه‌های نقض حریم خصوصی در فضای مجازی / ۹۹

توهین و افترا در فضای مجازی / ۱۰۱

نشر اکاذیب / ۱۰۳

دست‌یابی به داده‌ها به مثابه نقض حریم خصوصی / ۱۰۴

امنیت شبکه و پیشگیری از نقض حریم خصوصی / ۱۱۱

مبانی مسئولیت حقوقی در نقض حریم خصوصی کاربران فضای مجازی / ۱۱۳

ضرر / ۱۱۴

خسارت مادی / ۱۱۵

خسارت معنوی / ۱۱۶

تقصیر یا ارتکاب فعل زیان‌بار در نقض حریم خصوصی / ۱۱۶

وجود رابطه سببیت / ۱۱۷

مبنای نظری مسئولیت کیفری ناقض حریم خصوصی در فضای مجازی / ۱۱۸

ارکان تحقق مسئولیت کیفری / ۱۲۰

تقصیر / ۱۲۰

اهلیت جنایی / ۱۲۱

قابلیت انتساب / ۱۲۱

ارتکاب جرم / ۱۲۲

راهکارهای حقوق کیفری در جهت حمایت از حریم خصوصی / ۱۲۳

حبس / ۱۲۳

جزای نقدی / ۱۲۹

نتیجه گیری / ۱۳۰

تهدید عفت عمومی با جرم هرزه نگاری مجازی / ۱۳۵

کلیات بحث / ۱۳۵

مفهوم هرزه نگاری / ۱۳۶

پیشینه تاریخی و انواع پورنوگرافی / ۱۳۸

مفهوم اصطلاحی هرزه نگاری در حقوق ایران / ۱۴۱

سابقه تقنینی هرزه نگاری در نظام بین الملل و قوانین داخلی / ۱۴۴

هرزه نگاری در قوانین بین المللی / ۱۴۴

هرزه نگاری در نظام حقوقی ایران / ۱۴۸

عصر انونی / ۱۴۸

عصر سی / ۱۵۶

رفتار مجرمانه / ۱۵۷

مرتکب جرم / ۱۵۸

دریافت کننده / ۱۵۹

بزه دیده جرم / ۱۶۰

موضوع جرم / ۱۶۰

وسیله ارتکاب / ۱۶۱

نتیجه مجرمانه / ۱۶۲

عناصر روانی / ۱۶۲

قصد تجارت یا توزیع / ۱۶۳

قصد تشویق و ترویج / ۱۶۴

قصد تشویق و ترویج / ۱۶۴

قصد سوءاستفاده جنسی / ۱۶۴

قصد استفاده مالی / ۱۶۵

قصد افساد / ۱۶۵

نتیجه‌گیری / ۱۶۵

تجدید دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی بر اساس منفعت ملی / ۱۷۱

مبانی نظری حق دسترسی به اطلاعات / ۱۷۲

نوع دوم حق دسترسی به اطلاعات / ۱۷۲

سنای آزادی اطلاعات‌رسانی / ۱۷۳

حق دسترسی به اطلاعات عمومی / ۱۷۴

بند دوم: تاریخچه حمایت از اطلاعات و داده‌های شخصی در نظام‌های حقوقی / ۱۷۷

گفتار دوم: فلسفه تحدید دسترسی به اطلاعات بر اساس منافع ملی / ۱۷۹

بند اول: امنیت ملی / ۱۸۰

بند دوم: اسرار دولتی / ۱۸۴

گفتار سوم: فیلترینگ ابزاری برای محدودیت دسترسی به اطلاعات / ۱۸۶

نتیجه‌گیری / ۱۹۴

منابع و مأخذ / ۱۹۹

مقدمه

امروزه تحول گسترده در عرصه ارتباطات و اطلاع رسانی در حال وقوع است که چشم انداز کاملاً متفاوتی از مفهوم و عملکرد تأثیر رسانه در برابر پژوهشگران قرار داده است. این تحول که بسیاری آن را تحول انقلابی در عرصه ارتباطات و شروع پارادایمی جدید در زندگی جوامع امروزی می خوانند، ظهور و توسعه حباب آور رسانه های نوین در جهان امروز است که در طول زمانی کوتاه در سراسر جهان گسترش یافته و مهم ترین شکل و آشکارترین محصول آن اینترنت و فضای مجازی است. فضای مجازی دارای دو حقیقت نوعی فرا فضا و فضای ذهنی است (کاستلز ۱۳۸۰، ۵۵)، فضایی که همه جا هست، اما هیچ کجا نیست، فضای مجازی عنوانی برای دنیای کم سابقه و نوظهور در عصر پیدایش و گسترش رسانه های جدید ارتباطی است که بیش از دو دهه نیز از رواج آن در جهان نمی گذرد. فضای مجازی، در حقیقت فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه هایی پدید آمده است که تمامی انسان ها، ماشین ها و منابع اطلاعاتی را در جهان به هم متصل کرده است (دوران ۱۳۸۲، ۹۴) و شبکه جهانی اینترنت و فضای مجازی که محصول عملکرد آن است، نماد پیشرفت علم و فناوری است که کشورهای صنعتی به ویژه آمریکا در تولید و معماری آن نقش اصلی را به عهده داشته و دارند. فضای مجازی عرصه جدیدی برای حیات بشری است که قابلیت پذیرش و انجام بخش عمده ای از نیازها، فعالیت ها و شئون زندگی بشر و اجتماعات انسانی و حکومت ها را دارد و به عنوان سایه فضای واقعی و از طریق تمرکز، پردازش و جابه جایی اطلاعات، توانایی شبیه سازی فعالیت ها و ساختارهای فضای واقعی را داشته و این شبیه سازی را با اثربخشی در فضای واقعی انجام می دهد البته این گسترش روزافزون فناوری های ارتباطی جدید در سال های اخیر، جنبه های فرهنگی،

سیاسی و اجتماعی حیات انسان را با چالش روبه‌رو کرده است با توجه به این نکته مهم که از منظر سخت‌افزاری تعداد سایت‌ها و فناوری و محتوا که در بستر اینترنت باهم ترکیب شده است، فضایی را برای تعامل اجتماعی انسان فراهم نموده است و اطلاق فضای مجازی به این فضای جدید از آنجاست که این فضا امکان ارتباط انسان‌ها را بدون حضور فیزیکی آن‌ها فراهم نموده است، لذا شایسته است که از آن با عنوان فضای مجازی یاد کرد.

نباید از نظر دور داشت که در جهان واقعی کشورها با مرزهای جغرافیایی و مرزهای هویتی خود شناخته می‌شوند. در صورت استفاده از فناوری‌های ارتباطی و کنترل‌پذیر، کشورها می‌توانند بر اساس قوانین مبتنی بر نظامات خود اداره شوند و با کنترل مرزهای جغرافیایی و هویتی اعمال حاکمیت می‌کنند؛ اما در نتیجه ایجاد فضای مجازی برای زندگی بشر، تصویر جدیدی از روابط اجتماعی، تجارت، دوستی و... شکل گرفته به‌نوعی که افراد کره خاکی در هر نقطه‌ای که باشند، نه تنها می‌توانند با این تحولات گسترده روبه‌رو هستند و ابعاد گوناگون زندگی افراد به‌طور همه‌جانبه‌ای تحت تأثیر رسانه‌های نوین و فضای مجازی حاکم است؛ بنابراین جهان مجازی در صورت مهار شدن، ظرفیت درنوردیدن این مرزها برخوردار خواهد بود به‌نوعی که می‌تواند به عاملی برای تهدیدات اجتماعی، اخلاقی و حقوقی و حتی منافع ملی کشورها مبدل گردد، چرا که نمی‌توان به دلیل بیعت رهای این فضا درباره آثار سوء و مخرب آن غفلت نمود؛ به عبارت دیگر ویژگی‌های فضای مجازی چون سرعت، کثرت، سهولت، ارزان بودن، بی‌مرز بودن، ناشناختگی، اتوماتیک بودن و موجب ظهور دغدغه‌های جدیدی در قالب تهدیدات فضای مجازی علیه جوامع مختلف گردیده است، چنانچه بر اساس گزارش‌های رسمی سازمان ملل هیچ حوزه‌ای از زندگی بشری فارغ از تهدیدات فضای مجازی نیست.

بنابراین می‌توان گفت که اگرچه فضای مجازی به دلیل فراهم کردن امکان تعامل صحیح بین انسان‌ها در سراسر دنیا پیشرفت‌های چشمگیری را برای جامعه بشری به ارمغان آورده است اما نمی‌توان درباره آثار و عوارض این فضا غفلت نمود؛ به این معنی که آثار و پیامدهای مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و حقوقی فناوری‌های مورد بحث در این فضا از دو جنبه مثبت و منفی قابل بحث هستند و پژوهشگران علاقه‌مند و فعال این حوزه پژوهشی کوشیده‌اند

به پرسش‌های مختلفی دربارهٔ تأثیر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی بر ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و حقوقی پاسخ دهند. به بیان دیگر، آنان می‌خواهند به بررسی این موضوع بپردازند که چنین فناوری‌هایی چه امکانات و محدودیت‌هایی برای زندگی سالم‌تر اجتماعی به‌ویژه از لحاظ آثار حقوقی ناشی از این تعاملات گسترده در زندگی اجتماعی به وجود می‌آورند؛ بنابراین می‌توان گفت به ازای گسترش هر چه بیشتر فضای مجازی تدوین قواعد حقوقی متناسب، مطابق با قواعد حقوقی موجود برای اجرا در فضای مجازی امری ضروری و حائز اهمیت است؛ به عبارت دیگر تنقیح آثار حقوقی فضای مجازی و مسائل مربوط به آن برای اتخاذ تصمیمات صحیح و برنامه‌ریزی دقیق توسط مسئولان فرهنگی و اجتماعی و نیز والدین، امری ضروری است.

همچنان‌که مطرح گردید، چالش‌های استفاده از فضای مجازی در زمینه‌های مختلف اجتماعی و حقوقی، قابل‌طرح است اما نکته حائز اهمیت در اینجا است که توجه و دقت نظر در برخورد با چالش‌های حقوقی ناشی از فضای مجازی نمود موجب تسهیل در روند برخورد و اصلاح چالش‌های اجتماعی خواهد بود، به این معنا که نباید در دقت در تضمینات حقوقی در نظر گرفته شده برای کاربران این فضای نامحدود، عنوان نقشه راه در کنترل ناهنجاری‌های اجتماعی ناشی از آن غفلت نمود.

با توجه به اینکه فضای مجازی در تلاشی معکوس سعی دارد تا وادار به نزدیک شود، به این معنا که بسیاری از رفتارهای فضای مجازی به دامنه فضای واقعی زندگی جوامع کشیده شده و از سوی دیگر بسیاری از رفتارهای فضای واقعی نیز به فضای مجازی منتقل می‌شود، بنابراین به نظر می‌رسد که چنین محیط مجازی از تأثیر قوانین حقوقی حاکم بر افراد در فضای واقعی بی‌بهره نخواهد بود. این پژوهش درصدد است تا از طریق واکاوی آثار حقوقی این رفتارها و بررسی حدود حاکمیت قوانین موجود در حوزه‌هایی چون حریم خصوصی، دسترسی به اطلاعات و رعایت عفت عمومی به احصاء و مذاقه آثار حقوقی فضای مجازی در مصادیق مذکور از طریق تحلیل و توصیف قوانین موجود بپردازد.

برای دستیابی به این هدف این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده که فصل اول در قالب بیان کلیات پژوهش به بیان سؤال‌های تحقیق، اهمیت و هدف از بحث و ادبیات موضوع مورد بحث

پرداخته است. فصل دوم برای تقریب ذهن مخاطب درباره موضوع به بیان مبانی نظری موضوع اختصاص یافته است. بحث از حریم خصوصی در فضای مجازی در قالب بیان تضمینات حقوقی حریم خصوصی کاربران فضای مجازی، ساختار نظری و حقوقی آن و راهکارهای حمایتی از حقوق کاربران فضای مجازی در فصل سوم مورد واکاوی قرار گرفته است. با توجه به ضرورت حفظ عفت عمومی جامعه از سویی و تسهیل تهدید درباره این مهم بر اساس ویژگی‌های فضای مجازی، فصل چهارم به بحث از ماهیت هرزه‌نگاری در فضای مجازی و راهکارهای حقوقی پیشگیری از این ناهنجاری اختصاص یافته است، در نهایت در فصل پنجم لزوم تدبیر در حق دسترسی به اطلاعات بر اساس منفعت ملی جامعه از طریق حفظ امنیت ملی و سرار دولت. مورد مذاقه قرار گرفته است.

www.ketab.ir